МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

СИРОЇД ОЛЕНА ІГОРІВНА

УДК 398.88(=161.2)“18”

ДУХОВНА ПІСНЯ В УКРАЇНСЬКІЙ УСНІЙ ТРАДИЦІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

10.01.07 – фольклористика

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української фольклористики імені Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Івашків Василь Михайлович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, завідувач кафедри української фольклористики імені Філарета Колесси

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Кирчів Роман Федорович,
Інститут народознавства НАН України,
провідний науковий співробітник
відділу етнології сучасності

кандидат філологічних наук
Іваннікова Людмила Володимирівна,
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського НАН України,
старший науковий співробітник відділу української та зарубіжної фольклористики

Захист відбудеться «21» грудня 2017 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.13 з філологічних наук у Львівському національному університеті імені Івана Франка МОН України (79000, м. Львів, вул. Університетська, 1).

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79601, м. Львів, вул. М.Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано «21» листопада 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент Крохмальний Р.О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Духовна пісня усної традиції засвідчує існування надзвичайно цікавої й наповненої сфери духовного життя українців, що має давню історію. Увага до такого помітного явища з боку збирачів та дослідників фольклору виявлялася від початків народознавчих студій і триває досі. Однак були різні причини, які гальмували розвиток цього процесу, а насамперед антирелігійна ідеологія, що кілька десятиліть унеможливлювала повноцінне вивчення народного релігійного репертуару. Відсутність спеціального дослідження духовної пісні української усної традиції зумовлює особливу актуальність студій над цим значним пластом народної культури, вивчення й узагальнення попереднього дослідницького досвіду.

Стан вивчення теми. Духовна пісня як явище складне й багатогранне об'єднує значну кількість творів різного походження, давності й функціонування. Вже у джерелах XIX ст. помітна диференціація двох видів духовних пісень: 1) книжні тексти; 2) пісні усної традиції, записані від кобзарів, лірників, старців, від носіїв фольклору загалом.

Творам української писемної традиції, збереженим у рукописних та друкованих пам'ятках, присвячено історичні, джерелознавчі, літературознавчі, музикознавчі студії. В кінці XIX – на початку XX ст. завдяки праці Михайла Грушевського, Івана Франка, Володимира Гнатюка, Володимира Перетца, Юліана Яворського, Михайла Возняка та інших вчених до наукового обігу ввійшло багато текстів, а поставлені проблеми, впроваджені методи не втратили дотепер своєї ваги. Наприкінці XX ст. помітний новий підйом у вивченні української барокової духовної пісні, засвідчений насамперед літературознавчими дослідженнями Олександри Гнатюк та тривалими джерелознавчими й музикознавчими студіями Юрія Медведика. Важливий внесок у дослідження релігійних авторських пісень зробили також музикознавці Лариса Івченко, Ольга Зосім та Ірина Матійчин.

Духовна пісня української усної традиції, яка, без сумніву, більшою чи меншою мірою пов'язана з християнською писемністю, привернула до себе увагу значно раніше. Такі зацікавлення зародилися і розвивалися разом з появою та розгортанням народознавчих студій. Збирачі фольклору до релігійних творів ставилися по-різному, але, попри поодинокі випадки свідомого ігнорування їх як ненародних, переважно виявляли захоплення цими зразками чи, принаймні, інтуїтивно старалися зберегти їх для наступних поколінь.

Отже, історія збирання й вивчення духовних пісень з народного репертуару мала свій романтичний період, а на наступних етапах розвитку фольклористики, які, закономірно, зачепили й цю групу творів, зі зміною підходів до матеріалу, його фіксації, методів дослідження інтерес до них не послаблюється, а навпаки – лише зростає. Найщасливіший час таких студій – кінець XIX – початок XX ст. Хоча більші фольклорно-етнографічні зібрання зі значною кількістю записаних духовних пісень від народних виконавців

з'являються друком вже від середини XIX ст. – скажімо, відомий збірник Амвросія Метлинського, велике видання Якова Головацького, матеріали Павла Чубинського, Оскара Кольберґа, Бориса Грінченка, Осипа Роздольського – Станіслава Людкевича, Філарета Колесси. Важливими джерелами для вивчення народної релігійної пісенності виступають і українські періодичні видання, зокрема журнали «Основа», «Київська старовина». Особливо долучилися до записування й дослідження духовного передусім кобзарсько-лірницького репертуару Микола Лисенко, Василь Горленко, Іван Франко, Валеріан Боржковський, Павло Житецький, Олександр Малинка, Микола Сумцов, Володимир Гнатюк, Сергій Маслов, Порфирій Демуцький, Гнат Хоткевич, Порфирій Мартинович, Михайло Сперанський, Володимир Щепотьєв, Філарет Колесса, Климент Квітка, Борис Луговський, Михайло Возняк, Михайло Грушевський, Павло Попов.

У багатьох з названих вчених та їх сучасників складалося враження великої популярності духовних пісень серед українського простолюду й, відповідно, майбутніх перспектив збирання і студіювання цієї групи творів. Проте вже на початку 30-тих років XX ст. гине не лише значна кількість носіїв традиції, але й активніші її дослідники – у такий кривавий спосіб наступає войовничо-атеїстична доба. Однак чужій тоталітарній системі не вдалося викорінити віру в Бога та пов'язані з нею форми народної духовної культури. Попри різні залякування й суворі заборони, давні духовні пісні збереглися в українській усній традиції понині. Цікаво, що в той найтемніший період історії поодинокі зразки релігійних творів потрапляли до друку в складі різних фольклорних зібрань, а деяким пощастило навіть стати матеріалом для наукового аналізу.

З 90-тих років XX ст., в умовах національної й духовної свободи, записування та дослідження духовної пісні української усної традиції помітно відроджується як завдяки публікаціям матеріалів, що їх вдалося зберегти ще в попередні десятиліття, так і завдяки записам текстів від сучасних носіїв народної поетично-музичної спадщини та їх опрацюванню. Зокрема, відомими для ширшого загалу стають імена останніх традиційних лірників Західного Полісся, Гуцульщини, друкуються матеріали з видань і рукописів XIX – початку XX ст., а також зібрані вже після другої світової війни.

Довге й складне життя «останнього» кобзаря Георгія Ткаченка увінчується посиленою увагою до його творчої особистості, традиційного репертуару відомої дослідниці українського епосу Софії Грици. Ще на початку 90-тих Марина Гримич зацікавилася зафіксованим у записах Порфирія Мартиновича вмістом Вустинських книг – унікальних усних пам'яток, з яких довідуємося про різні моменти укладу життя та функціонування кобзарсько-лірницьких організацій. Згодом працю над рукописами Порфирія Мартиновича, людини незвичайної долі, дослідника і кобзаря в одній особі, продовжив Кость Черемський. Його монографія «Шлях звичаю», написана насамперед на матеріалах П.Мартиновича, розкриває чимало цікавих деталей, пов'язаних з

особливостями вивчення, виконання, сприйняття окремих творів релігійного репертуару в середовищі народних професіоналів. Тонкі спостереження й глибокі міркування знаходимо в розвідках Михайла Хая, присвячених духовним текстам в інтерпретації лірників, що, зрештою, стало підставою для переконливої наукової реконструкції традиційного виконання таких зразків. Серед публікацій останніх років помітна праця етномузиколога Олени Богданової, спрямована на вивчення релігійного лірницького репертуару. Передусім виділяється розвідка про «Сирітку», вибудувана на великій кількості зібраних варіантів, зокрема і сучасних.

Розпочаті у 20-ті роки й незабаром припинені під тиском обставин дослідження цілком нового і дуже характерного пласту «Калинівських» творів продовжують Роман Кирчів та його учень Володимир Дяків. Інтерес до духовної пісні усної традиції засвідчують статті Людмили Іваннікової. Цієї теми торкаються у ширших студіях Вільям Нолл, Олександр Страхов, подаючи порівняно недавні записи текстів. Релігійні твори народного репертуару займають поважне місце в працях дослідників українського письменства, зосібна Олекси Мишанича, Леоніда Ушкалова, Юрія Пелешенка.

Зі сказаного легко зробити висновок про міждисциплінарний характер студій над духовною піснею як явищем народної культури, що об’єднує представників різних галузей, а передусім – фольклористів, етномузикологів, літературознавців, музикознавців. Проте впадає у вічі, з одного боку, частота звертань до цієї теми, а з іншого – їх принагідність, коли дослідники обмежуються записами чи опрацюванням матеріалів або певної місцевості, або певних виконавців, розглядом конкретних творів чи мотивів, окремих вузьких проблем тощо. Відсутність спеціальної праці про духовну пісню української усної традиції, а також повнішого наукового видання текстів зумовлюють фактичну нерозробленість теми, насамперед у теоретичному плані, цілий ряд невирішених, нерідко й досі не сформульованих проблем.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана та обговорена на кафедрі української фольклористики імені Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка. Проблематику дисертації узгоджено з науковими програмами та навчальними планами кафедри, з кафедральними темами, зокрема «Український фольклор та фольклористика в науково-освітній парадигмі народознавства» (шифр – 0113U0001877), «Усна народна словесність у науковому висвітленні: історичний дискурс, жанри, поетика» (шифр – 0116U0001696). Тема дисертаційної роботи затверджена на засіданні Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка (*протокол № 35/5 від 30 травня 2017 р.*).

Мета роботи: дослідити багатогранний процес функціонування й інтерпретації духовних пісень української усної традиції, трактуючи період кінця XVIII – середини XIX ст. як «початок, який триває», тобто служить підставою для спостережень за постійними й змінними ознаками цього процесу.

Для реалізації мети поставлено такі **завдання:** 1) викласти історію записування й дослідження духовної пісні в українській усній традиції від кінця XVIII – до середини XIX ст.; 2) дослідити специфіку функціонування й інтерпретації українських духовних пісень в народному середовищі на основі глибших різнобічних студій максимально зібраних матеріалів, пов'язаних з конкретними творами, популярність яких засвідчують видання доби романтизму; 3) переглянути деякі задавнені стереотипи у трактуванні явища духовної пісні, а також спростувати деякі міти, що виникли внаслідок поверхових студій над нею; 4) зробити спроби з'ясувати стан збереження духовної пісні в сучасній усній традиції, насамперед тих творів, які потрапили в поле зору збирачів і дослідників вже на ранньому етапі української фольклористики; ввести до наукового обігу недавно зафіксовані матеріали польових студій.

Об'єкт дослідження: тексти українських духовних пісень, записані «з народних уст» і опубліковані у першій половині XIX ст., а також їх пізніші варіанти: 1) з друкованих джерел другої половини XIX – початку XXI ст., 2) зі сучасної усної традиції; праці, видані у першій половині XIX ст., які містять відомості про функціонування духовних пісень у народному середовищі, особливості їх сприйняття носіями цього репертуару та слухачами, свідчення обставин і характеру виконання, фрагменти й повні варіанти текстів, спроби їх дослідження; опубліковані фольклорно-етнографічні, історичні, літературознавчі, етномузикологічні, музикознавчі праці другої половини XIX – початку XXI ст., пов'язані з цією проблематикою.

Предмет дослідження – українська духовна пісня як явище усної традиції: особливості функціонування й інтерпретації, часопросторового поширення; співіснування і взаємодія релігійних творів народного походження з поетично-музичними текстами інших різновидів фольклорної творчості та авторськими текстами, специфіка процесу трансформації книжних зразків у народному репертуарі.

Теоретично-методологічну основу дисертації складають концепції й напрацювання провідних українських вчених – фольклористів, літературознавців, етномузикологів, музикознавців: Івана Франка, Михайла Грушевського, Володимира Гнатюка, Михайла Сперанського, Філарета Колесси, Михайла Возняка, Софії Щеглової, Олекси Мишанича, Романа Кирчіва, Софії Грици, Олександри Цалай-Якименко, Леоніда Ушкалова, Василя Івашківа, Олександри Гнатюк, Лідії Корній, Юрія Ясіновського, Юрія Медведика.

Методи дослідження. Методика роботи підпорядкована завданням дисертації і має комплексний характер. На основі принципу історизму, традиційних і добре перевірених методів фольклористичних, етномузикологічних, літературознавчих, музикознавчих студій – насамперед історичного, порівняльного, структурно-типологічного, герменевтичного, зреалізовано новий підхід до духовної пісні, зорієнтований на глибше системне вивчення конкретних творів.

Наукова новизна роботи випливає з того, що вперше: здійснено спробу спеціального дослідження духовної пісні в українській фольклористиці; заакцентовано окремі історичні моменти едиційної практики як початки студій над українською духовною піснею з народного репертуару; подано історію записування, друкування, вивчення текстів духовних пісень української усної традиції в її найраніший період; систематизовано матеріали про поширення окремих зразків духовних пісень в українській усній традиції, їх зміст, популярність, ставлення до них слухачів та інтерпретаторів, а також відомості про носіїв релігійного репертуару, обставини його відтворення, способи передання в культурно-історичному контексті доби романтизму; зроблено спробу деяких теоретичних узагальнень щодо жанрових ознак, термінологічної практики, ґенези, періодизації, класифікації; акцентовано на доцільності паралельного вивчення фольклорних та книжних фольклоризованих зразків з причини тісного їх зближення в силу спільних умов функціонування, а водночас чіткої їх диференціації; визначено окремі проблеми дослідження української духовної пісні як складного й багатогранного явища усної традиції; проведено спостереження над процесом трансформації книжного твору в народному середовищі на значній кількості текстів духовних пісень; зреалізовано підхід до матеріалу, зорієнтований передусім на глибше системне вивчення конкретних творів, більшість з яких ще досі не були об’єктами спеціальних розвідок; узагальнено науковий досвід студій над «Самарянкою» і запропоновано ряд нових аспектів її дослідження; введено до наукового обігу записи духовних пісень сучасної усної традиції, здебільшого автора цієї роботи, які наразі ніде не друкувалися.

Теоретичне та практичне значення дисертації полягає в окресленні самобутнього явища духовної пісні в українській усній традиції, визначенні характерних ознак цієї групи поетично-музичних текстів, їх функціонального спрямування. Результати дослідження відкривають нові перспективи теоретичних студій системи жанрів українського фольклору, перегляду критеріїв їх диференціації, вивчення специфіки міжжанрової дифузії, а також можуть сприяти глибшому дослідженню природи великих тематичних пластів народного репертуару, загалом властивих для української усної традиції, особливостей співіснування у них творів авторського та фольклорного походження. Матеріали дисертації можуть бути використані для подальших наукових студій у сферах фольклористики, літературознавства, музикознавства, етномузикології, у педагогічній практиці, інспірують пошуки нових джерел для професійної мистецької творчості.

Особистий внесок здобувача. Дисертація, наукові публікації, апробація – особистий здобуток автора.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертації оприлюднено й обговорено на Міжнародній науковій конференції «Українська філологія: школи, постаті, проблеми» (до 150-річчя заснування кафедри української словесності у Львівському університеті) (Львів, 23–25 жовт. 1998 р.); Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій 145-річчю від дня

народження Івана Франка (Львів, 17–19 жовт. 2001 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця XIX–XX століття» (з нагоди 130-річчя від дня народження академіка Філарета Колесси) (Львів, 22–24 листоп. 2001 р.); Щорічній березневій науковій сесії Наукового товариства імені Тараса Шевченка, літературознавчій секції «Григорій Сковорода: загадковість присутности» (Львів, 24–25 берез. 2003 р.); XIX щорічній науковій Франківській конференції (Львів, 13–14 жовт. 2004 р.); XII Всеукраїнських Сковородинівських читаннях (Переяслав, 6–7 жовт. 2005 р.); Міжнародному симпозіумі «Orbis terrarum Івана Франка» (Дрогобич, 21–22 жовт. 2005 р.); Міжнародній науковій конференції «Дмитро Туптало у світі українського бароко» (Львів, 25–26 трав. 2006 р.); Науковій конференції “Semper tiro” – “Semper magister” (до 125-річчя від дня народження Михайла Возняка) (Львів, 21 груд. 2006 р.); XIII Всеукраїнських Сковородинівських читаннях (Переяслав, 4–5 жовт. 2007 р.); Міжнародній науковій конференції «Рецепція візантійської духовної спадщини: Схід, Захід» (Одеса, 7–10 лип. 2008 р.); Міжнародній науковій конференції «Українська філологія: школи, постаті, проблеми» (до 160-річчя заснування кафедри української словесності у Львівському університеті) (Львів, 20–21 листоп. 2008 р.); Науковій конференції «Осягаючи літературу на перехрестях віку» (до 75-річчя з дня народження Миколи Ільницького) (Львів, 24 верес. 2009 р.); Міжнародній науковій конференції до 70-річчя Кафедри української фольклористики імені Філарета Колесси у Львівському університеті (Львів, 15–17 жовт. 2009 р.); XV Всеукраїнських Сковородинівських читаннях (Переяслав, 6–8 жовт. 2011 р.); III Колессівських Читаннях: «Родина Колессів – спадкоємність науково-мистецьких традицій» (до 140-річчя з дня народження Філарета Колесси) (Львів, 20–22 жовт. 2011 р.); II Великопосних читаннях «Муки Христа Спасителя: співпереживання і співінтерпретація» (у межах наукового семінару «Проблеми української медієвістики») (Львів, 26 квіт. 2016 р.); Дев’ятих всеукраїнських наукових фольклористичних читаннях, присвячених професору Лідії Дунаєвській (Київ, 20–27 трав. 2016 р.); щорічних звітних конференціях викладачів та аспірантів Львівського національного університету імені Івана Франка.

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 20 наукових публікаціях: 11 у фахових українських наукових виданнях, 1 у фаховому закордонному науковому виданні, 8 додаткових.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (329 позицій). Обсяг основного тексту – 199 сторінок, загальний обсяг – 244 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, проаналізовано стан вивчення теми, сформульовано мету і завдання роботи, окреслено її джерельну й теоретично-методологічну базу, визначено хронологічні та географічні межі,

об'єкт та предмет наукових студій, новизну, теоретичне й практичне значення. Подано відомості про апробацію основних положень дисертації та авторські публікації.

У першому розділі «Проблематика дослідження української духовної пісні усної традиції: історичний і сучасний аспекти» зосереджено увагу на теоретичних проблемах вивчення духовної пісні української усної традиції. Характерно, що попри відсутність спеціальних монографічних студій, віддавна існує певна система підходів до цього явища, які творять цілісну дискурсивну основу. Можна приймати чи відкидати окремі твердження, однак це власне ті перевірені маркери, які дозволяють робити нові спроби осмислення матеріалу.

У підрозділі ***1.1. «Питання термінології»*** на основі опрацювання значної кількості джерел, пов'язаних з проблематикою вивчення духовної пісні української усної традиції, зроблено спробу перегляду наукових і народних понять, які виконавці й дослідники вживали протягом цілих століть на означення творів народного релігійного репертуару, а саме – походження, значення, «переплітання» на сторінках наукових видань і «в устах» носіїв традиції найбільш поширених з них: «духовна пісня», «псальма», «кант», «духовний вірш».

У підрозділі ***1.2. «На переходах між писемною й усною традиціями»*** виділено проблему, яку на матеріалі того пласту усної традиції, що його об'єднуємо поняттям «псальми» чи «Божі пісні», наразі ніхто серйозно не вивчав: зв'язок з неканонічними християнськими писемними джерелами. Підставою для такого виділення є припущення дослідників, яким пощастило глибше зануритися у світ релігійного кобзарсько-лірницького спадку. Їхні зауваження мають загальний характер, але водночас виглядають переконливими, можуть послужити добрим поштовхом до спеціального вивчення цієї проблеми.

Систематизовано досвід спостережень за змінами, які відбуваються з книжним віршем, що потрапив до народного репертуару. Тут зіставлені висновки Софії Щеглової й Олександри Гнатюк щодо закономірностей такого процесу. Зроблені на основі порівняно незначної кількості текстів, ці висновки стали в дисертації важливим орієнтиром для аналогічних спостережень над більшою кількістю пісенних зразків.

Здійснена тут вперше спроба діахронного зрізу має ще досить загальний і приблизний характер, але водночас вселяє надію на щільніше й конкретніше заповнення цього зрізу при подальших різнопланових студіях.

У кінці другого підрозділу йдеться про українську духовну пісню усної традиції як багатий матеріал для дослідження культурно-мистецьких, фольклорних, релігійних взаємин українців з іншими народами, про вивчення цього питання в минулому й перспективи таких студій у майбутньому.

У підрозділі ***1.3. «Духовна пісня в українському фольклорному середовищі»*** виділено визначальні ознаки групи текстів, яку називаємо духовними піснями усної традиції – передусім релігійну тематику й особливості

їх функціонального спрямування, а також заакцентовано на деяких раніше виразно не порушених проблемах, зокрема на тому, чи можна називати духовну пісню («псальму», «Божу пісню») жанром, чи це швидше сукупність жанрів, великий тематичний пласт народного репертуару, адже помітна відмінність жанрових прикмет вже серед самих фольклорних текстів духовних пісень.

Розглянуто характерну ознаку духовних пісень усної традиції – їх поліфункціональність. Варіанти твору (книжного чи фольклорного походження) могли зустрічатися водночас і в репертуарах професійних співців – кобзарів, лірників, старців, і не раз фіксувалися від звичайних носіїв фольклору з різним функціональним навантаженням, тобто незважаючи на їх позаобрядовість, епізодично могли виконувати функцію колядки, щедрівки, похоронної пісні, молитви певного призначення та ін.

Зіставлення духовних пісень зі зразками ліро-епосу, основою для якого послужили праці Павла Житецького, Філарета Колесси, Софії Грици, дало можливість повнішого осмислення ролі духовної пісні в українському фольклорному середовищі.

У **другому розділі «Українська духовна пісня усної традиції в друкованих джерелах кінця XVIII – першої половини XIX ст.»** вперше викладено історію записування та дослідження української духовної пісні усної традиції. Виконання цього завдання повною мірою в межах однієї праці виявилося занадто об’ємним, тому довелося обмежитися найранішим етапом історії таких студій, що збігається з періодом зародження народознавства як науки. Проблема відбору матеріалу стала причиною зосередження на друкованих джерелах, що позначають початок процесу вивчення духовної пісні українського народного репертуару з кінця XVIII – початку XIX ст.: перші публікації Сковородіани. Верхня межа досліджуваної едиційної практики – 40-ві роки XIX ст.: з 1850-тих наступає вже новий етап і в історії української фольклористики, і в історії збирання й студіювання духовної пісні усної традиції. Звичайно, такий підхід допускає певні умовності й винятки. Скажімо, чимало матеріалів, виданих після 1850-го року, зібрані значно раніше. Водночас до аналізу беруться записи, опубліковані вже поза визначеною межею, зокрема записи Миколи Костомарова зі Західної Волині.

Історичний розділ складається з двох частин. У першій з них – підрозділі ***2.1. «Рецепція духовної пісні усної традиції в Центральній і Східній Україні»*** – систематизовано друковані джерела, пов’язані з Центральною й Східною Україною. Своєрідним обрамленням цього підрозділу виступають матеріали, присвячені Григорію Сковороді. З акцентом на сприйнятті самої постаті поета-філософа і його пісень у народному середовищі розглянуто відомі зі сторінок численних наукових видань публікації, що належать до найранішого періоду Сковородіани. Далі зосереджено увагу на відносно маловивченій грані творчості Миколи Гоголя, яка засвідчує його розвинений релігійний християнський світогляд, сформований під помітним впливом української народної релігійності, що виступає джерелом народознавчих студій. Особливо

значний момент в історії записування і вивчення української духовної пісні усної традиції – студії Миколи Костомарова: перший науковий погляд на цю групу текстів, увага до них широко ерудованого поважного дослідника, який чи не вперше в історії фольклористики зробив глибокі спостереження над народною релігійністю та її виявом у різних жанрах, спробу класифікації духовних пісень, виокремлення певних мотивів, записи й публікації фольклорних та фольклоризованих текстів, зокрема, найдавніших відомих нам варіантів популярних серед простолюду протягом століть пісень «Царю Христе…», «Ой зійшла зоря вечоровая…», «Самарянка», про які більш детально мовиться в окремих частинах наступних розділів. У цьому підрозділі також систематизовано матеріал, розкиданий по різних частинах багатотомної праці етнографа-романтика Олександра Терещенка «Бытъ русскаго народа» (Петербург, 1848), пов'язаний з духовною піснею, її сприйняттям і рівнями функціонування. Предметом розмови є найдавніша публікація зібрання російських духовних віршів Петра Кириєвського (Москва, 1848) у контексті проблематики українознавчих студій. На закінчення знову аналіз видань Сковородіани 50 – 60-тих років XIX ст., на основі яких зроблено висновок, що інтерес і до самого образу Григорія Сковороди, і до його пісень у цей період зміцнів, виказуючи ту глибоку прив'язаність, яку відчували народні виконавці до улюблених духовних пісень свого репертуару.

У другій частині історичного розділу – підрозділі ***2.2. «Українська духовна пісня «з народних уст» у польських виданнях першої половини XIX ст.»*** – систематизовано матеріали польськомовних друкованих пам'яток Галичини, Польщі, Литви першої половини XIX ст., які підтверджують значну популярність української духовної пісні в тогочасній усній традиції, а також помітну увагу до цього самобутнього явища з боку представників польських культурних кіл. Зокрема, на матеріалі статті Дениса Зубрицького «Про співи простого народу», виділено найдавнішу, мабуть, згадку про духовну пісню в українському народному репертуарі на сторінках польськомовного видання – календаря-альманаху «Pielgrzym Lwowski» за 1823 рік (Львів, 1822, Рік другий). Особливе значення для дослідження функціонування духовної пісні в західноукраїнському лірницькому середовищі першої половини XIX ст. мають розповіді Казімєжа Владислава Вуйціцького, що передають переконливі реалістичні свідчення й живі, сильні особисті враження водночас. Здійснено спробу охопити й систематизувати цю достатньо цікаву й цінну з різних оглядів частину опублікованої спадщини фольклориста. Публікація пісні про смерть на сторінках газети «Lwowianin» («Ruska pieśń o śmierci, z wieku XVII», 1841) є найдавнішою, мабуть, публікацією книжної пісні такої тематики у тому її варіанті, що утворився вже в процесі усного поширення у народному середовищі, й водночас – чи не найраніший доказ фольклоризації барокового вірша «Прийде година для всіх єдина…». Предметом уваги стає «Peregrinacya dziadowska» як джерело для вивчення середовища народних співців та їх релігійного репертуару, літературний твір зі XVII ст. – польська сатирична

поема невідомого автора, яку Юзеф Іґнацій Крашевський перевидав у збірнику “Pomniki do historij obyczajów w Polsce…” (Warszawa, 1843) серед інших пам’яток, які вважав «неоціненним матеріалом для історика звичаїв». У такому плані цей твір зацікавив також авторитетну сучасну дослідницю кобзарсько-лірницької традиції Софію Грицу, спонукавши до деяких зауважень про значення пам’ятки для українознавчих студій. Аналіз поеми у контексті вивчення духовної пісні в репертуарі професійних співців виявляє такі штрихи й деталі, що могли стосуватися цілком реальних моментів функціонування української релігійної пісенності в певний час і в певних умовах. Нарешті, записи духовних пісень та спостереження над ними Еразма Ізопольського, розглянуті на підставі розділу «Śpiewy religijne chrześcijańskie» його праці «Badania podań ludu», опублікованого у п’ятому томі віленського журналу «Athenaeum» у 1843 році, приводять до висновку про особливу заслугу фольклориста-романтика у записуванні українських духовних пісень усної традиції, а також про значення його ранніх спостережень над природою цих творів і явищами їх запам’ятовування, поширення, функціонування, інтерпретації у народному середовищі.

З **третього розділу «Сакральні сюжети й образи в процесі пісенної народної комунікації»** починається дослідження окремих релігійних пісень української усної традиції, цілі тексти яких були зафіксовані ще в першій половині XIX ст. Вони творять особливий пласт народного репертуару. І хоча процес його записування, друкування й студіювання мав часто принагідно-випадковий характер, у ньому якимось чином сформувалася цілісна й логічна структура, що виказує дещо загадковий зв’язок з внутрішнім укладом наших писемних пам’яток – рукописних і друкованих збірників книжних авторських духовних пісень, а передусім «Богогласника» з його тематичною структурно-композиційною послідовністю пісень Господніх, різдвяних і страсних; Богородичних; на пошану Святих; а насамкінець – тих, які вводять у світ людських душевних переживань, пов’язаних з різними гріхами, з усвідомленням марноти земного життя, невідворотності його кінця та продовження життя після смерті. Отже, виходить щось на зразок «Народного Богогласника», пісні якого проаналізовано у третьому й четвертому розділах. Пісні третього розділу відображають найвідоміші християнські сюжети та образи. Насамперед найважливіші моменти з життя Ісуса Христа – Різдво і Страсті. В Почаївських псальмах постає у всій своїй силі й красі Образ Богородиці, також помічники Пречистої – Архистратиг Михаїл, преп. Йов Зелізо. Отже, це найголовніша частина «народного Богогласника», твори, що повною мірою відповідають народному визначенню «Божі пісні» – вони передають безпосереднє переживання Божественної присутності у тих формах і межах, які доступні народній свідомості.

До групи творів народного репертуару, охоплених поняттям «духовні пісні», вчені не відносять переважно тих зразків, книжного чи фольклорного походження, що функціонували або й досі функціонують виключно як коляди

або інші пісенні жанри календарної обрядовості – це предмет спеціальних досліджень. Притримуючись такої традиції, все ж у підрозділі ***3.1. «Різдвяний твір «Ой видит Бог, видит Творець…»: феномен популярності в писемній та усній традиціях»*** роблю виняток щодо популярної на більшій частині українських земель, а також поза їх межами різдвяної книжної пісні «Виді Бог, виді Творец…» та процесу особливо активної фольклоризації цього зразка, відображеного і в фольклорно-етнографічних працях, і у художніх творах. Ця коляда, як і більшість пісень, функціонування й інтерпретація яких в усній традиції опинилися в центрі моєї уваги, належить до підгрупи авторських трансформованих текстів. Історія усного поширення кожного з них у народному середовищі має свою окрему «писемну» передісторію. Серед збережених фольклоризованих зразків книжних пісень інтерес для аналізу й спостережень становлять лише ті, які передають характерні особливості процесу трансформації, увібравши елементи місцевого колориту та інші ознаки втручання носіїв фольклорної традиції. Вони виділяються на тлі зафіксованих прикладів, які збирачі не раз називали «покаліченими» віршами, і тих, що не виказують якихось «творчих відхилень» від книжного першотвору. В цьому підрозділі йде мова про фольклоризовані варіанти різдвяної пісні «Виді Бог, виді Творец…», які зберегли для наукових студій Тарас Шевченко, Еразм Ізопольський, Оскар Кольберґ, Павло Рибніков, Тадеуш Єжи Стецький, Павло Чубинський, Климент Квітка.

У підрозділі ***3.2. «Грані народного сприйняття Страстей у псальмі «Царю Христе…»*** досліджено особливості функціонування й інтерпретації в усній традиції книжної пісні зі XVII ст. «Царю Христе, Пане милий…», що давно перебуває в полі зору вчених як пам’ятка української писемності, пов’язана з іншими книжними українськими й польськими піснями. На основі джерельних студій, серед яких треба назвати праці музикознавця Юрія Медведика, вдалося простежити важливі моменти виникнення й писемного поширення цього першозразка невідомого автора. У підрозділі зібрано й подано в хронологічному порядку відомості про опубліковані фольклоризовані варіанти пісні «Царю Христе…», зокрема і ті, що зафіксовані поза українською етнічною територією. Аналіз особливостей трансформації віршованого та музичного тексту на прикладах записів Миколи Костомарова, Рамуальда Зянькевіча, Івана Глєбова, Корнилія Бороздіна, Петра Білинського, Павла Чубинського, Порфирія Мартиновича, Порфирія Демуцького служить підставою для висновку, що псальма «Царю Христе…» належить до найцікавіших зразків фольклоризації книжних творів в українській усній традиції. Варіанти її інтерпретації відкривають чимало важливих аспектів народного сприйняття Страстей: окремих образів, символів, деталей цього євангельського сюжету. Водночас записані тексти – це можливість ще раз переконатися, що процес функціонування авторської пісні в кобзарсько-лірницькому репертуарі мав свої характерні особливості й закономірності, які простежуються на прикладах різних сюжетів, схоплених «з народних уст» в різний час і в різних географічних вимірах української духовної пісні.

Улюблена Почаївська псальма «Ой зійшла зоря вечоровая…» співіснувала в репертуарі народних співців з іншими, пов'язаними з Почаєвом, піснями – і про преп. Йова Зеліза, і з піснею «Пасли пастирі вівці на горі…». Названі твори, на яких сконцентрована увага в підрозділі ***3.3. «Почаївські псальми як явище літературно-фольклорних взаємин пізньобарокової доби»***, формують своєрідну цілісну групу, окремий тематичний пласт, який у духовному репертуарі кобзарів і лірників особливо значний. У процесі такого співіснування спостерігаємо не лише фольклорні впливи на книжні тексти згаданих пісень, але й цікаві вкраплення книжних фрагментів у фольклорний текст «Ой зійшла зоря…».

Великої популярності в усній традиції набула пісня «Пасли пастирі вівці на горі…» авторства невідомого поета XVIII ст. Перед значною кількістю її записів, зроблених у минулому, відкрита перспектива, бо процес функціонування в усній традиції безперервно триває досі. Простежено «писемну» передісторію псальми: час виникнення книжного першозразка, поширення словесного та музичного текстів у рукописах, виданнях. Найхарактерніші моменти фольклоризації спостережено на варіантах Еразма Ізопольського, Павла Чубинського, Оскара Кольберґа, Василя Горленка, Олександра Малинки, Михайла Сперанського, Федора Климчука та сучасних дослідників.

Пісня до преп. Йова Зеліза на тлі інших аналізованих тут прикладів виглядає лише окремим, але, без сумніву, достатньо яскравим епізодом, щоб проілюструвати найхарактерніші моменти трансформації книжного зразка в народному репертуарі. Насамперед простежено едиційну історію авторського варіанту «Із млада возлюби Бога, Желізо блаженний», а згодом проаналізовано фольклоризований варіант Еразма Ізопольського «з уст» лірника, опублікований на сторінках віленського журналу "Athenaeum".

Псальма «Ой зійшла зоря вечоровая…» вже давно сприймається як одна з найяскравіших загальновідомих українських пісень. Цей фольклорний шедевр швидко встиг здобути собі славу: перетнувши межі і народного життя, і сфери чисто наукових зацікавлень, піднявся до рівня найвизначніших культурних надбань українців. Водночас псальма «Ой зійшла зоря вечоровая…» дає широкий простір для різнопланових студій, зокрема історичних, теологічних, музикознавчих, а понад усе – заслуговує на пильну увагу дослідників української усної словесності й народної музики як унікальна пам'ятка української пісенної духовної ліро-епіки. Згадки в наукових працях, опубліковані варіанти засвідчують популярність твору в усній традиції, а також чималий науковий інтерес до нього, попри відсутність спеціального дослідження. Запис Миколи Костомарова зі Західної Волині 1844 року потрактовано як найраніший запис пісні «Ой зійшла зоря вечоровая…», публікацію якого 1859 року можна вважати першою. Розгортання основних мотивів віршованого тексту, їх взаємодію проаналізовано на матеріалі варіантів Миколи Костомарова, А.Казановича, Павла Рибнікова, Тадеуша Єжи Стецького, Миколи Лисенка, Павла Чубинського, Оскара Кольберґа,

Олександра Малинки, Володимира Гнатюка, Михайла Сперанського, Василя Кравченка, Олекси Ошуркевича. В кінці підрозділу йдеться про записи мелодії псальми Миколи Лисенка, Оскара Кольберґа, Олекси Ошуркевича – Юрія Рибака, а також про особливу популярність обробок цього твору Миколи Лисенка, Миколи Леонтовича, Квінсі Портера, їх успіх і вплив на слухачів, композиторів, поширення в усній традиції.

Серед духовних пісень українського народного репертуару, що завершують «Народний Богогласник», виділяється досить численна група, присвячена людині – грішній і смертній, що потребує підтримки, допомоги, захисту Бога, Божого Сина, Пречистої, святих, ангелів і архангелів. З плином часу, зі зміною історичних епох інтерес до творів такої тематики, як правило, не послаблюється. Пісні, про які йде мова в **четвертому розділі «Гріхи і смерть крізь призму людських переживань у духовних піснях усної традиції»**, є переконливими прикладами неперехідності й вічної актуальності людських душевних потреб. Це зумовлює виразну живучість деяких сюжетів, зокрема того, що ліг в основу давнього фольклорного твору про грішну дівку, або мотивів, характерних для книжних пісень про смерть. Заслуговують уваги не лише широка популярність цих зразків у сучасному народному середовищі, але й різноманітність їх музичної інтерпретації.

Отже, твори, проаналізовані в останньому розділі, належать до найпопулярніших духовних пісень української усної традиції. Їх успіх зауважили збирачі й дослідники фольклору ще в XIX ст. Особливо привернула до себе увагу пісня, представлена у підрозділі ***4.1. «Проблематика студій над «Самарянкою»***. Попри чималі зусилля вчених, а «Самарянка» входила у коло зацікавлень Миколи Костомарова, Федора Буслаєва, Олександра Веселовського, Олександра Потебні, Юліана Яворського, Івана Франка, Володимира Гнатюка, Михайла Грушевського, Яна Станіслава Бистроня, Філарета Колесси, Нікіти Толстого, Світлани Толстої, Людмили Іваннікової, окремі аспекти студій залишилися на рівні припущень, що лише підсилює інтерес до твору і його наукову перспективу. При всій загадковості й нез’ясованості деяких граней «Самарянки», можна переконатися в незвичайній її живучості та активній присутності у народній свідомості. Особливо добрий стан збереження «Самарянки» і на сторінках наукових джерел, і в сучасній усній традиції передбачає значну можливість масштабного дослідження. Наразі виокремлено й виконано завдання повного викладу історії спостережень над «Самарянкою», що іноді переростали в завершені студії, а також розгляду актуальної проблематики цього фольклорного сюжету та його пісенної форми: повне зібрання варіантів, особливості функціонування, сприйняття твору в фольклорному середовищі, зв’язку з давніми культами і фольклорними текстами різних жанрів, християнські впливи, зіставлення варіантів «Самарянки» з текстом Біблійної історії про зустріч Ісуса Христа з грішницею коло криниці Якова, поєднання сюжету «Самарянки» з іншими сюжетами духовних пісень у компілятивних варіантах, причини великої популярності в сучасній усній традиції.

У підрозділі ***4.2. «Пісні про смерть: рівні фольклоризму та фольклоризації»*** на прикладі пісень «Прийде година для всіх єдина…» і «Кажуть люди, що я умру…» простежено співвідношення між книжним першотвором та його численними фольклоризованими варіантами. Це історія випробувань і метаморфоз літературного тексту разом з його народними версіями, яка відбувається в процесі осмислення неперехідних цінностей та проблем людського життя. Спостереження над таким різновидом духовних пісень підтверджують різну динаміку їх функціонування, що може мати ширшу або вужчу географію, коротший чи довший вік.

Вивчення основних моментів «писемної» історії книжного першотвору зі XVII ст. «Прийдет година для всіх єдина…», а також його фольклоризованих варіантів, які опублікували Яків Головацький, Оскар Кольберґ, Олександр Малинка, трансформованого зразка, зафіксованого у Поршнянському рукописі (30-ті роки XX ст., с. Поршна біля Львова) служить підставою для висновку про популярність пісні, її широку географію, значну прив'язаність і до лірницького репертуару, і до поховальної обрядовості. Підкреслено значення публікації варіанту «Прийде година…» на сторінках газети «Lwowianin» у 1841 році як чи не найдавнішого оприлюдненого свідчення процесу функціонування книжного твору про смерть в усній традиції.

Пісня «Кажут люде, же я умру» – яскравий зразок пізньобарокового поетично-музичного твору, що увібрав у себе риси кількох явищ водночас. Народний стиль з'явився вже в самому його задумі, а в процесі довготривалого функціонування в усній традиції ще розвинулися різноманітні відгалуження фольклоризації. А оскільки цей процес триває досі й має перспективу, актуальними залишатимуться нові студії над народною інтерпретацією цієї популярної пісні. Після спроби аналізу книжного варіанту пісні, який увійшов до «Богогласника», висвітлення історії наукових зацікавлень, засвідчену працями Володимира Науменка, Павла Житецького, Івана Франка, Михайла Возняка, Софії Щеглової, Тамари Булат, Володимира Ярошевича, Олександри Гнатюк, Григорія Дем'яна, а також особливостей поширення пісні «Кажут люде, же я умру» у писемній рукописній традиції, розглянуто яскраве, різнобарвне явище її фольклоризації, народної інтерпретації на основі зразків, які опублікували Володимир Науменко, Михайло Возняк, Петро Кириєвський, Амвросій Метлинський, Павло Чубинський, Яків Головацький, Олексій Торонський, Іван Франко, Євгенія Ярошинська, Іван Колесса, Олександр Малинка, Михайло Сперанський, та сучасних записів. Спостереження над мелодіями пісні «Кажут люде, же я умру…», проведені на підставі записів з різних районів Львівщини й околиць 2002 – 2012 років, виявляють різноманітність музичної інтерпретації одного твору. Зіставлення цих наспівів, порівняння з авторським варіантом почаївського «Богогласника» XVIII ст., а також зі записом І.Колесси з Ходович на Стрийщині XIX ст. дають можливість дослідити характер трансформації мелодії або повне чи часткове її витіснення цілком іншим матеріалом. Серед цього матеріалу не раз впізнаємо, скажімо, і

мелодію пізнішої церковної пісні, і ладові та інтонаційні ознаки давніх церковних монодичних напівів відповідної місцевості, і, звичайно, внесок носіїв фольклорної традиції.

У **Висновках** узагальнено основні положення та результати дослідження.

Духовна пісня української усної традиції – численна група поетично-музичних творів, об'єднаних насамперед релігійною християнською тематикою, наділених здатністю набувати особливого духовного сенсу в житті віруючої людини, виконувати важливе призначення задоволення її душевних релігійних потреб. Визначальною ознакою цих пісень є також відсутність приуроченості до певного обряду, часу, оказії, тобто переважне їх сприйняття як необрядових. Епізодична, локальна прив'язаність окремих текстів до обряду відразу ж виявляє і їх поліфункціональність: можна зауважити присутність одного й того самого твору і в різних обрядах, і в репертуарі професійних співців, а також помітити ще інші його функції. Суттєвим для диференціації явища духовної пісні в фольклорному середовищі є факт виокремлення цієї групи творів з боку самих носіїв традиції, існування спеціальних народних понять на її означення («Божі пісні», «псальми»). Попри те, цей великий пласт народного репертуару розпадається на дві підгрупи – пісень книжних фольклоризованих і пісень фольклорного походження. Таким чином, явище духовної пісні в українській усній традиції вирізняється значним багатством, широтою, різноманітністю текстів за характером, часом виникнення, природою, формою, стилем, жанровими ознаками.

Щодо закономірностей фольклоризації книжних духовних пісень в українській усній традиції, то матеріал дисертації, по-перше, підтверджує спостереження С.Щеглової й О.Гнатюк, по-друге, виявляє низку раніше не зауважених ознак: 1) крім присутності народних «додатків» та вклинення іншого книжного тексту, використовується можливість одночасного поєднання всіх цих компонентів в одному варіанті, такий «додаток» може виступати також у вигляді фрагменту народної пісні; 2) переставляння віршованих рядків далеко не завжди позбавлене логіки; 3) свідоме випускання перших рядків пісні, їх зміни або повні заміни відбуваються не без впливу популярних народних духовних пісень; 4) злиття віршованих рядків, строф; 5) поява в тексті вигуків «ой», «гей», з'єднувального сполучника / підсилювальної частки «да», фольклорної стилістичної фігури – симплоки (сплетіння) або комплексії (охоплення); 6) продовження сюжету книжної пісні, зокрема народною версією євангельської історії; 7) «доповнення» кола дійових осіб через уведення біблійних образів, про яких в авторському творі не було ніяких згадок, у характерному народному насвітленні; 8) помітне бажання побачити хоч би якісь позитивні риси у негативних біблійних персонажах; 9) ліризація релігійного твору шляхом наближення його змісту до певної життєвої ситуації, конкретних обставин; поява «особливої задушевності тону» (П.Житецький) замість повчальності; висування на перший план особи з її переживаннями, виклад змісту цілого твору від першої особи – ліричного героя зі схвильованою

уявою, якій відповідає високий ступінь емоційності й чутливості; 10) ціла низка ознак, що можуть трактуватися як наслідок впливів козацького ліро-епосу: а) Ісус Христос – «Ангельський Гетьман», звертається до своїх учнів у такому стилі, як Богдан Хмельницький чи інший народний герой до козаків; б) у текст вводяться сталі вирази, епітети, порівняння, властиві для дум, історичних пісень; в) часто з'являються кінцівки, що за своїм прославним характером перегукуються з аналогічними частинами дум; г) помітні, насамперед у варіантах, записаних від народних професіоналів, засоби драматизації, наприклад, ретардації через повторення рядків і двовіршів, а також уведення нових мотивів, що додатково посилюють емоційну напругу, скажімо, прямої мови; д) епізація тексту духовної лірично-філософської пісні, надання йому вигляду послідовної розповіді, що укладається в певний сюжет, окремі частини якого передаються з використанням прийому часових контрастів; у цій «грі часів» помітну роль відіграє характерний для дум теперішній історичний час; зустрічаються уточнення часу; е) вірш може втрачати строфічну будову, ставати вільнішим; 11) виділення найважливішої частини віршованого тексту цілої пісні, що, на думку народних інтерпретаторів, містить головний її сенс: надання цій частині кульмінаційного значення – перенесення її на сам кінець пісні або в зону «золотого перетину»; 12) творення нових загадково-таємничих топонімів на основі незнайомих географічних назв, що можуть асоціюватися з чимось ворожим, негативним; 13) зміни й заміни деталей віршованого тексту в пародійному напрямку задля досягнення комічного ефекту, іронічного тону, сатиричного характеру.

Вивчення рецепції духовної пісні української усної традиції першої половини XIX ст. на тлі пізніших студій дало змогу переглянути деякі задавнені стереотипи, які склалися в уявленнях дослідників через невиробленість підходів до цього складного й багатогранного явища української культури. Матеріал дисертації заперечує тезу про досить пізню появу духовної пісні в народному середовищі, те, що початок розвитку й вивчення її припадає буцімто щойно на кінець XIX ст., як і припущення про загалом малу кількість зафіксованих текстів, про локальність поширення таких творів лише на Поліссі чи приналежність їх винятково до репертуару лірників, неактуальність для сучасних носіїв фольклору тощо. Спростування наукових мітів, у яких не раз і перебільшено популярність деяких творів, приписано їх відомим авторам, наближає до глибшого пізнання української духовної пісні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових виданнях

1. Сироїд О. Музичні аспекти віршів Дмитра Туптала // Медієвістика. Вип. 2. Одеса: «АстроПринт», 2000. С. 124–133.

2. Сироїд О. Псальма Дмитра Туптала "Мати милосерда! Ты еси ограда": особливості ритмомелодики // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Вип. 11. Тернопіль: ТДПУ, 2002. С. 49–59.

3. Сироїд О. Духовні пісні з Ільника // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 31. Львів: Видавн. центр ЛНУ, 2003. С. 395–402.

4. Сироїд О. Сковородіана кінця XVIII – початку XIX ст. в контексті досліджень духовної пісні усної традиції // Григорій Сковорода – духовний орієнтир для сучасності: у 2 кн. Кн. 1. Київ: «Міленіум», 2007. С. 212–218.

5. Сироїд О. Псальми Дмитра Туптала в усній традиції // Дмитро Туптало у світі українського бароко: зб. наук. праць. [У надзаг.: Львівська медієвістика. Вип. 1]. Львів: «Артос – Апріорі», 2007. С. 153–166.

6. Сироїд О. Духовні пісні в записах Івана Франка // Франкознавчі студії. Вип. 4. Дрогобич: «Коло», 2007. С. 303–311.

7. Сироїд О. До проблеми рецепції духовної пісні усної традиції кінця XVIII – першої половини XIX ст. // Українознавчі студії. 2007–2008. № 8–9. С. 460–468.

8. Сироїд О. Українська духовна пісня усної традиції в польських виданнях першої половини XIX століття // Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка. Т. CCLIX. Львів: Дослідно-видавничий центр НТШ, 2010. С. 423–441.

9. Сироїд О. Пісні Григорія Сковороди в усній традиції середини XIX століття // Переяславські Сковородинівські студії: зб. наук. праць / [за заг. ред. М. П. Корпанюка]. Вип. 1. Переяслав-Хмельницький: ПДПУ, 2011. С. 97–105.

10. Сироїд О. Духовна пісня в записах і спостереженнях Еразма Ізопольського // Spheres of culture. 2012. Vol. III. S. 382–391.

11. Сироїд О. Проблематика студій над «Самарянкою» // Міфологія і фольклор. 2013. № 1. С. 39–55.

12. Сироїд О. Псальма «Царю Христе…»: особливості функціонування й інтерпретації в усній традиції // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 38. Київ: Видавн.-поліграф. центр «Київський ун-т», 2013. С. 232–242.

Додаткові публікації

13. Сироїд О. ”Взирай с прил±жаніем, тл±нний челов±че” Дмитра Туптала: співвідношення віршової і музичної форм // Українська філологія: школи, постаті, проблеми. Ч. 1. Львів: «Світ», 1999. С. 500–506.

14. Сироїд О. Іван Франко про психологію кобзарської творчості // Тези доповідей наукової конференції, присвяченої 145-річчю від дня народження Івана Франка. Львів: Видавн. центр ЛНУ, 2002. С. 83–84.

15. Сироїд О. Пісні Григорія Сковороди в усній традиції // Григорій Сковорода: загадковість присутности. Львів: Дослідно-видавн.центр НТШ, 2005. С. 64–72.

16. Сироїд О. Українська духовна пісня в записах і дослідженнях Філарета Колесси // Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця XIX–XX століття. Львів: Видавн. центр ЛНУ, 2005. С. 219–228.

17. Сироїд О. Духовна пісня // Українська фольклористика. Словник-довідник / уклад. і загал. ред. Михайла Чорнописького. Тернопіль: «Підручники і посібники», 2008. С. 91–92.

18. Сироїд О. Згадки про українські духовні пісні та їх народних виконавців у польських виданнях першої половини XIX ст. // Gente ukrainus, natione ukrainus. Літературні шляхи старожитньої України: зб. наук. праць [на пошану д.філол.н., проф. Миколи Корпанюка з нагоди його 60-річчя] / [упоряд.: В. М. Подрига, М. М. Малинка]. Київ: «Євшан-зілля», 2010. С. 365–372.

19. Сироїд О. Особливості функціонування й інтерпретації псальми «Ой зійшла зоря вечоровая…» // Родина Колессів – спадкоємність науково-мистецьких традицій (з нагоди 140-річчя від дня народження академіка Філарета Колесси): зб.наук. праць та матеріалів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2013. С. 363–379.

20. Сироїд О. Народна релігійність у спостереженнях Миколи Гоголя // Матеріали Дев'ятих всеукраїнських наукових фольклористичних читань, присвячених професору Лідії Дунаєвській. Київ: Видавн.-поліграф. центр «Київський університет», 2016. С. 139–141.

АНОТАЦІЯ

Сироїд О. І. Духовна пісня в українській усній традиції першої половини XIX століття: проблеми функціонування та інтерпретації. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.07 – фольклористика. – Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2017.

Дисертація є першим системним дослідженням духовної пісні української усної традиції, в якому заакцентовано увагу на початкових студіях та історичних моментах едиційної практики, представлено історію записування, функціонування та інтерпретації текстів з найранішого періоду. Це дало підставу систематизувати матеріал, що містить інформацію про поширення окремих зразків, спостерігати за процесами їх трансформації, виокремити характерні ознаки фольклорних і книжних фольклоризованих текстів духовного репертуару та його співіснування з іншими фольклорними жанрами. Зроблено спробу діахронного зрізу, проаналізовано самі пісні в сукупності їх варіантів з різних територій, їх зумовленість ширшим позаукраїнським контекстом, а також постійними й змінними прикметами рецепції з боку носіїв народної культури й дослідників різного часу. Таким чином, зреалізовано підхід до матеріалу, зорієнтований на глибше представлення в ньому конкретних творів, більшість з яких ще не розглядалися в спеціальних розвідках, до наукового обігу введено сучасні варіанти духовних пісень усної традиції у записах дисертантки.

Ключові слова: духовна пісня, псальма, фольклоризація, трансформація, лірницький репертуар, варіант, мотив, інтерпретація.

АННОТАЦИЯ

Сыроид О. И. Духовная песня в украинской устной традиции первой половины XIX века: проблемы функционирования и интерпретации. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.07 – фольклористика. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. Львов, 2017.

Диссертация является первым системным исследованием духовной песни украинской устной традиции, акцентирующим внимание на начальной стадии её восприятия, на исторических моментах эдиционной практики, реконструирует историю записи и публикации текстов наиболее раннего периода. Это предоставляет возможность систематизации материалов, содержащих информацию о распространении отдельных образцов, наблюдения процессов их трансформации, определения признаков фольклорных и книжных фольклоризированных текстов духовного репертуара, а также его сосуществования с другими жанрами украинского фольклора. Предпринимается попытка диахронного среза, изучение украинских духовных песен устной традиции в совокупности их вариантов с разных территорий, обусловленность внеукраинским контекстом, а прежде всего характером восприятия со стороны носителей народной культуры и исследователей разного времени. Таким образом, реализуется подход к материалу, направленный на более глубокое изучение конкретных произведений, большинство из которых не было объектом специального исследования. В научный обиход вводятся современные варианты духовных песен устной традиции в записях автора диссертации.

Ключевые слова: духовная песня, псальма, фольклоризация, трансформация, лирический репертуар, вариант, мотив, интерпретация.

SUMMARY

Syroid O.I. The Spiritual Song in the Ukrainian Oral Tradition of the First Half of the 19th c.: Issues of Functioning and Interpretation. – Qualifying Scholarly Paper Functioning as Manuscript.

Thesis for a Candidate degree in Philology. Specialty 10.01.07 “Folklore Studies”. – The Ivan Franko National University of Lviv, Lviv 2017.

The spiritual song in the Ukrainian oral tradition is a large group of poetry-musical works, united primarily by religious Christian themes, endowed with the ability to acquire a special spiritual meaning in the life of a believer, exercise an important function of satisfying his/her spiritual religious needs. Also, the defining feature of these songs is lack of a clear attachment to a certain rite, time, occasion, i.e. their prevailing perception unrelated to the rite. Episodic, local attachment of individual texts to the rite immediately reveals their polyfunctionality, since, as a rule, it is possible to notice the presence of one and the same work in various rituals and in the repertoire of professional singers, as well as its other functions, at the same

time. Essential for the differentiation of the spiritual song phenomenon in the folklore milieu is the fact of distinguishing this group of works and perceiving it as integrity on the part of the bearers of tradition until now, existence of special folk concepts for its designation ("God's songs", "*psal'mas*"). Nevertheless, this large stratum of folk repertoire falls down into two sub-groups, viz. folklorized songs of book origin and those of folkloric origin. Thus, the phenomenon of a spiritual song in the Ukrainian oral tradition is characterized by a considerable wealth, breadth, variety of texts in terms of character, by the time of appearance, nature, form, style, genre features.

The tasks of the dissertation were subordinated to the major goal – study of the multifaceted process of functioning and interpretation of spiritual songs in the Ukrainian oral tradition, interpreting the period of the late 18th c. – mid-19th c. as "the continuing start", i.e. it serves as the basis for observing the constant and variable hallmarks of this process.

The scientific novelty of the work follows from the fact of pioneering a number of issues given below: 1) The paper attempts at a special research into the spiritual song in Ukrainian Folklore Studies; it accentuates some historical moments of the edition practice as incipient in the studies of the Ukrainian spiritual song from the folk repertoire; 2) The research presents the history of recording, printing, and studying the texts of spiritual songs of the Ukrainian oral tradition in the earliest period of its history; 3) Systematization is made of the material containing information on the distribution of individual samples of spiritual songs in the Ukrainian oral tradition, their content, popularity, attitudes towards them by listeners and interpreters, as well as information about the bearers of the religious repertoire, circumstances of its reproduction, ways of passing down in the cultural and historical context of the period of Romanticism; 4) Some theoretical generalizations on genre features, terminology, genesis, periodization, classification are attempted; 5) The work emphasizes the expediency of parallel study of folklore and book folklorized specimens caused by their close convergence due to the common conditions of functioning, and, simultaneously, their distinct differentiation; 6) Certain problems of research into the Ukrainian spiritual song as a complex and multifaceted phenomenon of the oral tradition are determined; 7) Observation was conducted as to the process of transformation of the book work in the folkloric milieu on a large number of texts of spiritual songs; 8) Approach to the material is oriented primarily to a deeper systematic study of specific works, most of which have not yet been the subject of special studies; 9) The investigation generalizes the scientific experience of studies into *Samarianka* [The Samaritan Woman] and proposes a number of new aspects in its research; 10) Recordings of the present-day oral tradition spiritual songs, made for the most part by the author of this work, unpublished hitherto, have been introduced into scholarly circulation.

Key words: spiritual song, *psal'ma*, folklorization, transformation, *lirnyks'* repertoire, variant, motive, interpretation.

Підписано до друку 15.11.17
Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Друк на різографі. Зам. №15/11-1
Ум. друк. арк. 0,9
Наклад 100 прим.

Видавництво “Галич-Прес”
Видавець ФОП Король І.В.
м. Львів, вул. Гнатюка, 17
Ел. пошта: lvivprint@ukr.net. Тел. 096-59-88-924
Свідоцтво ДК №5353 від 24.05.2017 р.